

Ordo Rutales – routotvaré

97. *Anacardiaceae* LINDL. – ledvinovníkovité *)

Syn.: *Terebinthaceae* Juss.

Lit.: ENGLER A. (1883): *Anacardiaceae*. In: DE CANDOLLE A., *Monographiae Phanerogamarum* 4:171–546. – GAMS H. (1924): *Anacardiaceae*. In: HEGI G., *Illustrierte Flora von Mittel-Europa* 5/1:213–233. München. – BARKLEY F. A. (1937): A monograph of the genus *Rhus* and its allies in North and Central America including the West Indies. *Ann. Missouri Bot. Gard.* 24:205–498. – BARKLEY F. A. (1942): A key to the genera of the *Anacardiaceae*. *Amer. Midl. Nat.* 28:465–474. – SOKOLOV S. J. (1958): *Anacardiaceae*. In: SOKOLOV S. J. [red.], *Derevja i kustarniki SSSR* 4:304–341. Moskva et Leningrad. – ZAHRADNÍKOVÁ K. (1984): *Anacardiaceae* Lindley. In: BERTOVÁ L. [red.], *Flóra Slovenska* 4/1:7–12.

Opadavé dřeviny se schizolyzigenními pryskyřičnými kanálky a tříslovinými nádržkami v kůře a lýku. Listy střídavé, bez palistů. Květy v latnatých květenstvích, oboupohlavné, někdy jednopohlavné s rudimentem druhého pohlaví, pravidelné, různookalné, 5četné; tyčinky vyrůstající na okraji nebo zpod žláznatého valu; semeník svrchní, ze 3–1, vzácněji 5 plodolistů; v každém pouzdře 1 vajíčko. Plod peckovice, nažka, oříšek, vzácně tobolka. Semena se zakřiveným embryem a tenkým endospermem nebo bez něho. – Asi 73 rodů (600 druhů), rozšířených především v tropech a subtropích obou polokoulí, vzácněji v mírném pásu; Severní Amerika, Eurasie, Afrika.

Poznámka: Do této čeledi patří mnoho důležitých užitkových rostlin poskytujících chutné ovoce – *Mangifera* L. (mangovník – mango), oříšky – *Anacardium* L. (ledvinovník – kešu), *Pistacia* L. (řečík, pistácie), třísloviny – *Rhus* L., *Schinopsis* ENGL., klejoprskyčice – *Rhus verniciflua* STOKES. V koželužském průmyslu je důležitá *Rhus coriaria* L. (škumpa koželužská).

Některé druhy škump jsou prudce jedovaté (dotykové jedy), např. *Rhus toxicodendron* L.

- 1a Listy jednoduché; květy v bohatých volných latách po odkvětu hustě dl. chlupatých ..... 1. *Cotinus*
b Listy složené, lichozpeřené; květy v palicovitých latách bez zřetelných dlouhých chlupů ..... 2. *Rhus*

1. *Cotinus* MILL. – ruj

Cotinus MILLER *Gard. Dict. Abr.*, ed. 4, 1754. – Syn.: *Rhus* L. sect. *Cotinus* DC. *Prodr. Syst. Natur.* 2:67, 1825.

Lit.: FUTÁK J. (1932): O výskytu škumpy protizimničnej (*Rhus cotinus* L.) na Slovensku. *Kultúra, Trnava*, 4:279–282.

Keře až nízké stromy se žlutým, aromatickým dřevem. Listy opadavé, střídavé, jednoduché, bez palistů. Laty přímé, volné; květní stopky po odkvětu nebo po opadnutí sterilních květů prodloužené, hustě porostlé dlouhými chlupy. Květy 5četné, oboupohlavné nebo samčí a samičí s rudimentem druhého pohlaví, často se mnohé nerozvíjejí; tyčinek 5, kratší než korunní lístky. Peckovice vejcovité, šikmo zkosené, s tenkým oplodím. Semena ledvinovitá s tenkým osemením. – 2 druhy, jeden v j. až stř. Evropě, druhý v Severní Americe. – Entomogam.

1. *Cotinus coggygria* SCOP. – ruj vlasatá Tab. 22/1

Cotinus coggygria SCOPOLI *Fl. Carniol.*, ed. 2, 1:220, 1771. – Syn.: *Rhus cotinus* L. *Sp. Pl.* 267, 1753. – *Cotinus coccygea* K. Koch *Dendrol.* 1:582, 1869.

Exsikáty: Extra fines: MAGNIER *Fl. Selecta Exs.*, no 35. – SCHULTZ *Herb. Norm.*, no 2146. – SINTENIS *Iter Thessal.*, no 443. – SINTENIS et BORNMÜLLER *Iter Turc.*, no 584.

Keř nebo menší strom 1–3(–5) m vys., kulovitý. Mladé větvičky tenké, oblé, olivově až fialově hnědé, na koncích někdy karmínové, starší šedo-hnědé se světlými lenticelami. Pupeny drobné, 2–4 mm dl., kuželovité, lysé, hnědočerné, se 2–3 šupinami. Čepel listů šir. eliptická nebo obvejčitá, (2–)4–8(–10) cm dl., 2–4(–6) cm šir., celistvá, na vrcholu zaoblená až vykrojená, na bázi šir. klí-

novitá, na líci lysá, živě zelená nebo sivozelená, na rubu světleji zelená, někdy na žilkách kratičce chlupatá; řapík 1–5 cm dl., lysý nebo řídko chlupatý. Laty přímé, bohatě větvené, 10–30 cm dl., květy drobné, 3 mm v průměru, kalich a koruna žlutavé nebo zelenavé; tyčinky kratší nežli korunní lístky; čnělky 3. Peckovice 3–5 mm dl., 2 mm šir., tmavě hnědé, s vytrvalým kalichem. V–VI. Ff. $2n = 30$ (ČR: 64a. Průh. ploš.)

Dřevina s oblibou pěstovaná v parcích a v zahradách, občas zplaňující. Přirozené rozšíření v j. Evropě, a to od jv. Francie přes Itálii na Balkánský poloostrov, dále v Maďarsku, na Ukrajině, na Krymu a Kavkaze. Ve stř. Evropě dosahuje s. hranice svého areálu na Slovensku, kde roste na

*) Zpracovala A. Skalická

4 pravděpodobně původních lokalitách. V Asii je zastoupena v Himálaji a ve stř. Číně. Velmi dekorativní především za plodu, kdy se na větvičkách bohatých lat vyvíjejí dlouhé odstálé trichomy. Z estetického hlediska je význačný kultivar cv. Royal Purple s listy téměř karmínově černými nebo cv. Purpureus s latami za plodu karmínově

červenými. V některých zemích je pěstována na plantážích pro listy bohaté na třísloviny, nebo sázená do větrolamů, či jako pokravná dřevina. Snadno opracovatelné dřevo se používá k intarziím nebo při zhotovování obrazových rámců. – Mapy: MEUSEL et SCHUBERT Flora 160:173, 1971; MEUSEL et al. 1978:273.

2. *Rhus L.* – škumpa

Rhus LINNAEUS Sp. Pl. 265, 1753. – Syn.: *Toxicodendron* MILL. Gard. Dict. Abr., ed. 4, 1754. – *Vernix* ADANS. Fam. Pl. 2:342, 1763. – *Schmaltzia* DESV. ex SMALL Fl. Southeast. U.S. 727, 1903.

Lit.: GRAEBNER L. (1906): Die in Deutschland winterharten *Rhus*. Mitt. Deutsch. Dendr. Ges. 15:100–107. – DOMIN K. (1930): Jedovaté americké škumpy. Věda Přír. 11:121–124. – POLANSKÝ B. (1935): Pěstování rostlin tříslovinných. Lesn. Pr. 14:413–441. – HOFMAN J. (1952): Pěstování kaštanu jedlého a škumpy jako dřevin tříslovinných. Praha. – BOGACIŃSKI B. et MOLSKI B. (1969): Przyczynk do morfologii i anatomii owoców sumaka octowca *Rhus typhina* L. Roczn. Sekc. Dendrol. Polsk. Tow. Bot. 23:165–183. – GILLIS W. T. (1971): The systematics and ecology of poison-ivy and the poison-oaks (*Toxicodendron*, *Anacardiaceae*). Rhodora 73:72–158.

Keře nebo nižší stromy. Pupeny měkce plstnatě chlupaté; listové jizvy podkovovité. Listy střídavé, lichozpeřené, s 1 nebo více jařmy lístků. Bohaté laty koncové nebo úžlabní. Květy drobné, oboupohlavné i jednopohlavné (rostliny s oboupohlavnými květy, mnohomanželné, jednodomé nebo dvoudomé); tyčinek 5, nitky vyrůstající pod žláznatým valem; semeník ze 3 plodolistů, svrchní, čnělky 3, volné nebo na bázi srostlé. Plod drobná kulovitá nebo lehce smáčklá peckovice, s vnějším oplodím chlupatým, středním pryskyřičnatým a vnitřním tvrdým, uzavírající 1 semeno. Semena vejcovitá nebo ledvinovitá, bez endospermu; osemení tenké, blanité. – Asi 250 druhů, převážně v tropech a subtropích, v Severní Americe, Asii a Africe. – Entomogam.

1. *Rhus typhina* L. – škumpa orobincová

Tab. 22/2

Rhus typhina LINNAEUS Cent. Pl. 2:14, 1756. – Syn.: *Toxicodendron typhinum* (L.) O. KUNTZE Revis. Gen. Pl. 1:154, 1891. – *Rhus hirta* (L.) SUDWORTH Bull. Torr. Bot. Club 19:82, 1892. – *Schmaltzia hirta* (L.) SMALL Fl. Southeast. U.S. 729, 1903.

Keř nebo strom 2–8(–10) m vys., s hlubokým kořenovým systémem a četnými kořenovými výmladky. Borka na kmenech šedá až hnědá, podélně rozpraskaná. Mladé větve silné, oblé, hustě hnědě sametově chlupaté, starší olýsávající, tmavohnědé, s jemnými lenticelami. Pupeny drobné, kuželovité, hustě rezavě chlupaté, vrcholový větš než úžlabní; listové jizvy podkovovité. Listy lichozpeřené, až 50 cm dl., mnohojařmé, s 9–31 lístky; větveno listů hustě odstále chlupaté; lístky přisedlé, 4–9(–12) cm dl., 1–2 cm šir., kopinaté, na okraji pilovité, na vrcholu dl. zašpičatělé, na bázi zakrouhlené, na líci tmavě zelené, lysé, na rubu sivozelené, slabě pýřité. Palicovité laty koncové, vzpřímené, husté, (4–)8–10(–20) cm dl., větveno hustě sametově chlupaté. Květy ± přisedlé, 2–3 mm velké; kališní lístky vytrvalé, zašpičatělé vejčité, žlutavě zelené, na vnější straně hustě odstále

chlupaté; v samčích květech korunní lístky žlutavě zelené, prašníky z květů vyčnívající, v samičích květech korunní lístky červené. Plodenství hustá, palicovitá, karmínově hnědá, dlouho vytrvávající; peckovice ± kulovité, na vrcholu smáčklé, 4 mm velké, hustě červeně chlupaté. VI–VII. Ff.

$2n = 30$ (extra fines)

Ekologie a rozšíření v ČR: Nenáročný druh, který dobře roste na suchých i zamokřených, písčitých nebo kamenitých půdách. V místech přirozeného rozšíření se vyskytuje podél vodních toků; má velké nároky na světlo. Okrasná dřevina hojně pěstovaná v parcích a zahradách. Dobře snáší zasolení a je velmi odolná proti mrazu. Samovolně se snadno šíří, protože velmi rychle tvoří kořenové výmladky. Často je nutno její expanzivní vlastnosti omezovat. U nás první exempláře v Praze v Královské oboře v r. 1835, do Evropy introdukce již v 17. stol.

Celkové rozšíření: Východní část Severní Ameriky. – Mapy: GRAEBNER 1906:102; LITTLE Atlas U. S. Trees 4:map. 122, 1977.

Význam: Vysoce dekorativní druh s kulovitou až deštníkovitou korunou a velkými listy na podzim šarlatově červeně zbarvenými. V zimě jsou

Tab. 22: 1 *Cotinus coggygria*, 1a – část květenství, 1b – květ, 1c – část plodenství, 1d – plod. – 2 *Rhus typhina*, 2a – samčí květ, 2b – samičí květ, 2c – plodenství, 2d – plod, 2e – cv. Dissecta, listy.

